

Радован БАКИЋ

ПРОМЈЕНЕ У ПРОСТОРНОМ РАЗМЈЕШТАЈУ СТАНОВНИШТВА ЦРНЕ ГОРЕ У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ 20. ВИЈЕКА - УЗРОЦИ И ПОСЉЕДИЦЕ

Увод

Општи економски, инфраструктурни, социјални и урбани процеси развоја Црне Горе током друге половине 20. вијека, довели су до крупних промјена и у области њених демографско-популационих кретања. По својим посљедицама нека од њих била су *позитивна*: пораст укупног броја, готово потпуно елиминасање смртности одојчади, одвијање порођаја уз стручну помоћ и у здравственим установама, ослобађање пољопривреде од вишкова радне снаге, готово потпуно елиминасање неписмености код младог становништва и млађих средовјечних генерација, пораст становништва са школским квалификацијама, школовање женске дјеце, висок степен националне и вјерске толеранције, изражен нарочито кроз мјешовите бракове, велики заокрет у економској структури становништва испољен интензивним повећањем оних који живе од терцијарних и кварталних дјелатности, побољшање нивоа урбанизације и уопште урбаних услова живљења, раслојавање домаћинства. Друга су била *негативна*: ниске стопе наталитета, пораст општих стопа смртности, пораст стопа диворцијалитета, задржавање високих стопа емиграције, интензивно повећање стопа имиграције у урбане центре, изразито демографско-популациона ерозија села испољена кроз де-

мографско-популационо пражњење, сенилизација радне снаге, старачка домаћинства, недостатак дјевојака у селима и непостојање воље за склапање бракова са пољопривредним произвођачима на селу и уопште живот на селу, неповољна просторна редистрибуција становништва и сл. Ипак, по својим негативним посљедицама за даљи демографско популациони развој Црне Горе, најизразитија су три: 1. репродукција становништва; 2. демографско популационо ерозија села и 3. промјене у просторном размјештају њеног становништва. У овом реферату задржаћу се на трећем проблему, његовим димензијама, узроцима, посљедицама и избору демографско популационих варијанти за њихово рјешавање.

Промјене у размјештању становништва Црне Горе од 1961. до 2003. године

Према попису 2003. у односу на 1961. годину, Црна Гора имала је, ако се упоређује стално присутно становништво, око 148.000 становника више, а ако се узме и привремено одсутно становништво, око 200.000 становника више. Па, ипак, села Црне Горе, прије нешто више од четири деценије, била су пуна живота, у њима је живјела младост и мушка и дјевојачка, сеоска прела била су редовна и пуна младости. Сеоске школе биле су тијесне да прихвате ученике првих разреда. Њиве и баште биле су обрађене, воћњаци и виногради окресани и узорани, ливаде покошене, селине обрађене, катуни пуни сточара, торови испуњени сточним малом, а пашњаци тијесни да прихвате и нахране стада оваца, говеда и коња. У њеним градовима живјело је око 146.000 становника, при чему је Подгорица имала тек нешто више од 30.000 а Никшић 20.166 и само још три града имала су изнад 5.000 становника (Пљевља 6.005, Цетиње 9.305 и Улцињ 5.705) и 51 село до 50, од чега само три мање од 26 становника.

Сада, након протока тога времена Црна Гора је демографско популационо бројнија, економски развијенија, инфраструктурно повезанија, институционално организованија, знатно више урбанизованија. Има Подгорицу са око 136.500, Никшић са преко 58.000 и још осам градова са преко 10.000 становника, али и 395 села (32,5 %) до 50 становника, од чега 28 без сталних становника; 100 од 1 до 10; 127 села од 11 до 25 и 140 села од 26 до 50 становника.

Табела 1.
Креићање броја станаовника Црне Горе по региоима
и оишћинама од 1961. до 2003. године

Општине и региони	Пописне године		Апсолутни раст 1961-2003.	Индекс 2003/1961.
	1961.	2003.		
1. Андријевица	9.812	5.785	-4.027	59,0
2. Беране	34.260	35.068	808	102,4
3. Б. Поље	46.651	50.284	3.633	107,7
4. Жабљак	6.564	4.204	-2.360	64,0
5. Колашин	14.882	9.949	-4.933	66,9
6. Мојковац	8.832	10.066	1.234	114,0
7. Плав	18.913	13.805	-5.108	73,0
8. Плужине	9.164	4.272	-4.892	46,6
9. Пљевља	46.677	35.806	-10.871	76,7
10.Рожаје	14.700	22.693	7.993	154,4
11. Шавник	7.533	2.947	-4.586	39,1
Сјеверни регион	217.988	194.879	-23.109	89,4
1. Даниловград	17.378	16.523	-855	95,1
2. Никшић	57.399	75.282	17.883	131,1
3. Подгорица	72.219	169.132	96.913	234,2
4. Цетиње	23.503	18.482	-5.021	78,6
Средиш. регион	170.499	279.419	108.920	163,9
1. Бар	24.587	40.037	15.450	162,8
2. Будва	4.838	15.909	11.071	328,8
3. Котор	16.642	22.947	6.305	137,9
4. Тиват	5.974	13.630	7.656	228,2
5. Улцињ	16.213	20.290	4.077	125,1
6. Х. Нови	15.157	33.034	17.877	217,9
Црног. приморје	83.411	145.847	62.436	174,9
Црна Гора	471.898	620.145	148.247	131,4

У том периоду одиграле су се крупне промјене у просторном размјештају становника, због којих је у значајној мјери, дошло је до поремећаја између величине простора и просторних ресурса на једној и броја становника који живе у оквиру регионалних географских средина, на другој страни. При томе је посебно важно нагласити да су се готово из коријена измијенили геополитички односи у окружењу. У основи се може констатовати да је просторни размјештај 1961. године био више у складу са просторним ресурсима, а 2003. године више са достигнутим степеном укупног развоја.

Крупне промјене односа одиграле су се у оквиру три региона: сјеверног, средишњег и приморског¹, при чему је сјеверни регион био депопулацијски, а средишњи и приморски су имали укупан пораст становништва. Наиме, сјеверни регион 2003. године имао је 23.109 становника мање него 1961. године, из чега се јасно види да се, у том раздобљу из њега иселио укупан природни прираштај и још 23.109 становника. Тако је његово релативно учешће у укупном броју становника Црне Горе смањено са 46,2% у 1961. на 31,4% у 2003. години или за 14,8% његовог учешћа у становништву Црне Горе.

Средишњи регион, у овом периоду, имао је повећање за приближно 109.000 становника, па је његово учешће у укупном броју становника Црне Горе порасло са 36,1% у 1961. на 45,1% у 2003. години или за 9,0 одсто.

Приморски регион такође је имао пораст укупног броја становника и он је износио 62.436 лица, па је његово учешће са 17,7% у 1961. порасло на 23,5% у 2003. години или за 5,8 5% (табела 1).

У анализи ових односа од посебног значаја је истаћи да је сјеверни регион по површини највећи и да има 7.304 км² или 52,9%; да средишњи регион има 4.917 км² или 35,6%, а приморски 1.591 км² или 11,5% површине Црне Горе (13.812 км²). Према томе, 2003. године, сјеверни регион учествовао је са 52,9 површине Црне Горе и 31,4% њеног становништва, средишњи са 35,6% површине и 45,1 становништва, а приморски са 11,5% површине и

¹ У сјеверни регион су укључене општине: Андријевица, Беране, Б. Поље, Жабљак, Колашин, Мојковац, Плав, Плужине, Пљевља, Рожаје и Шавник; средишњи: Даниловград, Никшић, Подгорица и Цетиње и приморски: Бар, Будва, Котор, Тиват, Улцињ и Херцег Нови.

23,5% њеног становништва. Тако је остварена густина насељености 2003. године.

Табела 2
Крепање броја становника Горњег Полимља, Горњег
Поибарја и Дурмиторског подручја од 1961. до 2003. године

Регије	Пописне године		Апсолутни раст 1961-2003.	Индекс 2003/1961.
	1961.	2003.		
1. Горње Полимље	62.985	54.658	-8.327	86,8
2. Горње Поибарје	14.700	22.693	7.993	154,4
3. Дурмит. подручје	23.261	11.423	-11.838	49,1
4. Пљеваљска површ	46.673	35.806	-10.871	76,7

У сјеверном региону била 26,7; средишњем 56,8, а у приморском региону 91,7 становника по км (Црна Гора 44,9).

Унутар сјеверног региона испољиле су се и одређене разлике. Овдје се указује само на оне које су биле присутне код Горњег Поибарја, Горњег Поибарја, Пљеваљске површи и Дурмиторског подручја (табела 2).² У оквиру ових мањих регионално географских средина једино је Горње Поибарје имало повећање укупног броја становника и то за 54,4 %, а у апсолутном броју за приближно 8.000 становника.

Горње Полимље имало је депопулацију за 13,2% или за око 8.300 становника, Пљеваљска површ 23,3% или за приближно 11.000 становника, а највећу демографску ерозију имало је Дурмиторско подручје и то за 50,9% (дакле, за више од половине) или за око приближно 12.000 становника.

Интересантно је упоредном анализом констатовати да је 1961. године Дурмиторско подручје имало приближно 8.560 становника више од Горњег Поибарја, а 2003. године 11.270 становника мање него што је имало Горње Поибарје. Дакле, у овом периоду Дурмиторско подручје имало је за приближно 12.000 становника мање, а Горње Поибрје за око 8.000 становника више.

² Горње Полимље овдје обухвата општине: Андријевицу, Беране и Плав; Горње Поибарје општину Рожаје; Пљеваљска површ општину Пљевља, а Дурмиторско подручје општине: Жабљак, Плужине и Шавник.

Посебно интензивна просторна помјерања становништва била су у планинским жупама Горњег Полимља: Велици, Коњусима, Шекулару и Горњим селима.³ У ове четири жупе 1961. године живјело је 6.667, а у 2003. години 2.279. становника или за 4.388 становника мање (табела 3). Ово смањење у релативним показатељима било је за 65,8 % и између њих није било битнијих разлика (Велика 66,6%; Коњуха 67,5%, Шекулара 59,3 % и жупе Горња села 67,9%).

Изузетно обимне промјене у просторном размјештају становништва, у овом периоду одвијале су се и унутар средишњег и приморског региона, али би њихова конкретнија анализа превазишла домете једног саопштења.

Ипак, највећи обим промјена у редистрибуцији становништва Црне Горе, током друге половине 20. вијека, одиграле су се у оквиру насеља. Градови и градска насеља имали су велике имиграционе приливе, а сеоска насеља огромне емиграционе одливе становништва.

Табела 3
Крећање броја становника планинских жупа Горњег Полимља од 1961. г.

Жупе	Пописне године		Апсолутни раст или пад	Индекс 2003/1961.
	1961.	2003.		
1. Велика	1.249	417	- 832	33,4
2. Коњухе	2.139	695	-1.444	32,5
3. Шекулар	1.331	542	-789	40,7
4. Горња села	1.948	625	-1.323	32,1
Укупно	6.667	2.279	-4.388	34,2

Посебно су били атрактивни за досељавање општински центри, па се, у овом периоду, број њиховог становништва увећао за 2,4 пута, а у апсолутном износу за приближно 202.000 становника (табела 4).

³ Жупа Велика лежи у подножју Чакора, на десној обали Лима; Коњухе у подножју Комова, Шекулар у Горњем сливу Шекуларске ријеке - десне притоке Лима, а Горња села у подножју Бјеласице, на лијевој обали Лима, уз средњи слив Бистрице, лијеве притоке Лима.

У апсолутним износима највеће повећање броја становника имала је Подгорица и то за приближно 106.000 становника, дакле један нови велики град. Иза ње долазе: Никшић за 38.046, Пљевља за 15.372, Бијело Поље за 12.336, Бар 11.561, Будва за 9.569, Херцег Нови за 8.342, Беране за 8.075, Рожаје за 7.657, Тиват за 6.099 становника итд. Само у Подгорици 2003. године живјело је 136.473 или 22,0 % укупног становништва Црне Горе или 39,2 % становништва свих њених општинских центара. У њој је 2003. године живјело 3.982 становника више него заједно у Никшићу, Бару, Беранама, Бијелом Пољу, Будви и Пљевљима (132.491).

Табела 4
Крећанње броја становника општинских центара
од 1961. до 2003. године

Општински центри	Пописне године		Апсолутни раст	Индекс 2003/1961.
	1961.	2003.		
1. Андријевица	894	1.073	179	120,0
2. Бар	2.148	13.709	11.561	638,2
3. Беране	3.701	11.776	8.075	318,2
4. Б. Поље	3.547	15.883	12.336	447,8
5. Будва	1.349	10.918	9.569	809,3
6. Даниловград	1.467	5.208	3.741	355,0
7. Жабљак	83	1.937	1.854	2.333,7
8. Колашин	1.152	2.989	1.837	259,5
9. Котор	4.764	1.331	-3.433	27,9
10. Мојковац	597	4.120	3.523	690,1
11. Никшић	20.166	58.212	38.046	288,7
12. Плав	1.850	3.615	1.765	195,4
13. Плужине	260	1.494	1.234	574,6
14. Пљевља	6.005	21.377	15.372	356,0
15. Подгорица	30.657	136.473	105.816	445,2
16. Рожаје	1.464	9.121	7.657	623,0
17. Тиват	3.368	467	6.099	281,1

18. Улцињ	5.705	10.828	5.123	189,8
19. Х. Нови	3.797	12.739	8.342	335,5
20. Цетиње	9.359	15.137	5.778	161,7
21. Шавник	335	570	235	170,1
Укупно	146.164	347.977	201.813	238,1

У релативним показатељима Жабљак је повећан за 23,3 пута, Будва 8 пута, Мојковац 6,9 пута, Бар 3,4 пута, Рожаје 6,2 пута, Плужине 5,7 пута, Бијело Поље 4,5 пута, Подгорица 4,4 пута итд.

Насупрот томе, села Црне Горе доживљела су праву демографско - популациону ерозију. Интересантно је констатовати да је она била најизразитија у средишњем, па приморском, а најмања у сјеверном региону. Црна Гора је 1961. године имала само једно насеље без сталних становника (Свети Стефан), а 2003. године 28 насеља; у групи 1 до 10 становника 1961. године није било насеља, а 2003. године 100; од 11 до 25 становника 1961. г. 2, а 2003. године 127; у групи 26 до 50 становника 1961.године 48; а 2003. године 140; односно од 0 до 50 становника 1961. године 51 село (4,2%), а 2003.године 395 (32,5%) или приближно свако треће село (табела 5).

Табела 5

Сеока насеља Црне Горе по регијама у групама до 50 становника 1961. и 2003. године

Региони	Број насеља	Године	Без сталн. становника		1-10		11-25		26-50		0-50	
			број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
Сјеверни	566	1961	-	-	-	-	-	-	10	1,8	10	1,8
	566	2003	4	0,7	8	1,4	45	8,0	46	8,1	103	18,2
Средњи	420	1961	-	-	-	-	1	0,2	21	5,0	22	5,2
	420	2003	10	2,4	53	12,6	64	15,2	70	16,7	197	46,9
Приморски	230	1961	1	0,4	-	-	1	0,4	17	7,5	19	8,3
	230	2003	14	6,1	39	17,0	18	7,8	24	10,4	95	41,3
Ц. Гора	1.216	1961	1	0,1	-	-	2	0,2	48	3,9	51	4,2
	1.216	2003	28	2,3	100	8,2	127	10,5	140	11,5	395	32,5

Међутим, у средишњем региону 1961. године до 50 становника било је само 22 села, а 2003. године 197 или 46,9% његових села (до 10 становника 1961. г. није било села, а 2003. године 10 без сталних становника; 53 од 1 до 10; 64 села од 11 до 25 и 70 села од 26 до 50 становника).

У приморском региону до 50 становника 1961. године било је 19 села (до 25 само 2), а 2003. године 95 села или 41,3 %. Углавном, то су села у даљем залеђу (Кривошије, Горњи Грбаљ, Побори, Маине, Паштровићи, Спич, Црмница).

Најмању демографско-популациону ерозију имала су села сјеверног региона. Према попису 1961. године до 50 становника било је 10 села (сва у групи 26-50), а 2003. године 103 села (18,2%), од чега без сталних становника 4; 1-10 становника 8; 11 до 25 становника 45 и 26 до 50 становника 46 села.

Узроци промјена просторног размјештаја становника Црне Горе

У другој половини 20.вијека у Црној Гори се могу издвојити двије фазе развоја:

а) прве три деценије интензивне индустријализације, терцијализације, туристичке валоризације простора и урбанизације, и б) посљедње двије деценије санације катастрофалних посљедица априлског земљотреса 1979. године, рецесија економског развоја током осамдесетих и крвави распад СФРЈ праћен грађанским ратовима и санкцијама Савјета безбједности УН током деведесетих година.

Током прве фазе развоја одиграле су се обимне промјене у просторном размјештају становништва на релацијама села – градови и из сјевера према средишњем и приморском региону, док се друга фаза карактерише смиривањем миграционих токова и снажнијим продором урбаних услова живљења у селима Црне Горе.

Индустријализација као најснажнији генерички фактор, миграција интензивније је започела средином педесетих година; туристичка валоризација вриједности, посебно приморског региона шездесетих, а терцијализација седамдесетих година 20. вијека.

Најинтензивнија индустријализација одвијала се у средишњем региону, у току које су Подгорица, Никшић и Цетиње из-

расли у имиграционо привлачне центре за запошљавање радне снаге и све интензивније дотоке становништва са села досељавањем не само радне снаге, већ и комплетних породица. До индустријског развоја долази и у сјеверном региону, при чему су Беране, Бијело Поље, Пљевља и Рожаје постали главни индустријски центри према којима су, такође, потекле набујале ријек сеоског становништва. Ови процеси најбоље се огледају кроз пораст становништва ових градова, при чему је Подгорица од 1961. до 1981. године увећана приближно 65.400 становника (са 30.657 у 1961. на 96.074 у 1981. години), Никшић за око 20.000 (са 20.166 у 1961. години на 40.107 у 1981. години), Цетиње са приближно 5.000 (са 9.359 у 1961. на 14.088 у 1981. години), Беране са приближно 6.000 (са 6.969 у 1981. на 12.720 у 1981. години), Бијело Поље за око 6.000 (са 5856 у 1961. на 11.927 у 1981. години), Пљевља са око 6.500 (са 10.132 у 1961. на 16.792 у 1981. години) и Рожаје за око 4.500 становника (са 2.765 у 1961. на 7.336 у 1981. години). Њиховом демографско популационом повећању, у знатној мјери допринијела је и убрзана терцијализација, посебно оних функција од регионалног и републичког значаја.

У приморском региону најважнији генератор просторног размјештања становништва био је убрзани развој туристичке привреде, праћен развојем угоститељства и трговине, али и поморске привреде, посебно кроз израстање Луке Бар у нашу најважнију увозно-извозну луку. Град Бар је у том периоду, популационо увећан за око 4.500 (1961. г. 2.148; 1981. г. 6.742), Будва за око 3.300 (1961. г. 1.349; 1981. г. 4.684); Тиват за око 3.300 (1961. г. 3368; 1981. г. 6280) и Херцег Нови за око 4.300 становника (1961. г. 3.797; 1981. г. 8.132). Битно је истаћи да су убрзани демографско-популациони раст имала и сва насеља дуж обалске зоне и афирмисала се у атрактивне туристичке центре.

Остали фактори који су имали значајног утицаја на промјене у размјештању становништва, у овом периоду, били су још:

- а) обим инвестиционих улагања по регионима, градовима и насељима градског карактера;
- б) ранг, квалитет и мрежа развоја инфраструктурних система по регионалним цјелинама;
- в) потпуно запостављање развоја урбаних услова живљења у селима;
- г) различита понуда радних мјеста по регионима, градовима и осталим општинским центрима;

- д) крупне регионалне разлике код задовољавања потреба становништва друштвеним сервисима већег ранга;
- ђ) масовно школовање младих генерација и њихово запошљавање изван мјеста рођења;
- е) доквалификације и квалификације млађег средовјечног становништва у вечерњим школама и њихово запошљавање у општинским центрима;
- ж) релативно повољни услови добијања друштвених станова у центрима запошљавања и још повољнији услови кредитирања изградње објеката индивидуалне стамбене изградње у њима и сл. При томе, свакако, не треба занемарити ни друге утицаје, као што су: афирмација живљења у градовима, с једне, и омаложавање живота на селу и бављење сељачким занимањима, с друге стране, школовање женске омладине и одлазак са села младих дјевојака итд.

Посљедице промјена просторног размјештаја становништва Црне Горе

Током одвијања промјена код просторног размјештаја становништва у Црној Гори испољиле су се бројне посљедице позитивног, а нарочито негативног карактера. У позитивне посљедице спадају:

- а) ослобађање пољопривреде вишкова радне снаге и знатно смањење латентне активности у пољопривредној производњи;
- б) демографско-популационо јачање развојних центара као жаришта развоја;
- в) промјене код економске активности становништва у корист пораста учешћа активног и запосленог становништва у секундарним и терцијарним дјелатностима;
- г) побољшање образовне структуре становништва и радне снаге до готово потпуне елиминације неписмености и узлазног повећања учешћа становништва и запослених са школским класификацијама средњег, вишег, високог и највишег степена образовања;
- д) раслојавање великих домаћинстава и нестајање породичних задруга и слично.

Негативних посљедица, међутим, било је много више и оне су изазвале нагрizaње и сипарење демографског сипабла Црне

Горе с једне, и дехуманизовале односе према простору и у простору као синтезном изразу ресурса, потенцијала и могућности развоја. Тако су се, поред развоја негативних процеса и тенденција код природне репродукције и демографског старења, у најоштријој форми испољиле и посљедице у просторној редистрибуцији становништва, због чега се поуздано може тврдити да су то три кључна проблема демографско-популационог развоја Црне Горе (подвукао Р.Б.).

Негативних посљедица у простору има више и оне су задобиле својства дубоких процеса и тенденција, чије ће дјеловање бити изражено и у будућности. Неке од њих су:

- а) пражњење мезо и микро просторних цјелина у залеђу приморске регије, крашких површи средишње и брдско-планинских предјела, површи и потпланинских жупа сјеверне регије, које су, иначе, од изузетног значаја у измијењеним геополитичким односима у окружењу Црне Горе;
- б) интензивно захватање виталних пољопривредних површина у равницама, пољима, котлинама и долинским проширењима преко топографског ширења градова, изградњом саобраћајница и формирањем складишњих зона (нарочито у посљедње вријеме), по којем основу се сваке године губе десетине хектара плодне земље, без обавезе да се на непродуктивним земљиштима изврши њихово адекватно култивисање, што је одавно уведена законска обавеза, коју углавном у органима локалне самоуправе нико не испуњава;
- в) у свим просторима Црне Горе наилази се на напуштене њиве и баште, запуштене њиве и воћњаке, непокошене ливаде, необрађене селине и пусте или полупусте катуне на високим планинама;
- г) агломерациони процеси у приморском региону дуж обалског појаса посебно дуж Херцеговске (од Игала до Камењара) и дијела најатрактивније Будванске ривијере (од Будве до Бечића) као и метрополитанизација Подгорице у којој је 2003. год. живјело 22.0 % становништва Црне Горе, више него сваки њен пети становник;
- д) семиурбанизација или како се оправдано зове урбанизација бијезде у контактним зонама градова, у којима су услови живљења неурбани, због неизграђених водоводних и канализационих система, формираних депонија смећа и близи-

не индустријских зона, преко којих се додатно „троше” пољопривредне површине и шири загађеност тла и подземних вода;

- ђ) погоршавање услова живота у градовима због загађивања ваздуха и све интензивније буке;
- е) стихијна изградња разних објеката нагриза природни пејзаж и природне амбијенталне услове на простору Црне Горе итд.

Примјена демографске популационе политике као пут за ублажавање и заустављање негативних посљедица

Према процесима који дјелују и тенденцијама које се очекују у демографско-популационим кретањима, Црна Гора има *попребу и обавезу да осмисли глобалну демографску популациону политику*, а нарочито неке њене типове и варијанте. У теорији о становништву искристалисала су се два основна типа: *квантитативна*, чије је дјеловање на кретање укупног броја становника, и *квалитативна*, која дјелује на поједина обиљежја или структуре становништва.

У оквиру квантитативног типа примјењују се три варијанте: експанзивна, рестриктивна и редистрибутивна демографско-популациона политика. *Експанзивна* има за циљ стимулисање повећања броја становника, а реализује се преко двије подваријанте: *пронајалничке* (примјењују се средства која стимулишу наталитет) и *имиграционе* политике стимулише се имиграција односно досељавање становништва). *Рестриктивна* политика има за циљ смањивање броја становника или смањивање интензитета повећавања укупног броја становника, а реализује се преко двије подваријанте: *антинјалничке* (стимулише се смањење наталитета) и *емиграционе* (стимулише се исељавање становништва). Циљ *редистрибутивне* политике је преразмјештај становништва у складу са просторним ресурсима и могућностима развоја, а реализује се преко примјене политике равномерног регионалног развоја оживотворене преко просторног планирања и уређења простора.

Квалитативним типом демографско-популационе политике дјелује се на измјене полног, старосног, образовног, расног, етничког, конфесионалног састава становништва, при чему су неке пожељне и хуманистичке (код полног, образовног, старо-

сног и економског састава), а неке насилне, дискриминатоске и антихуманистичке, а реализују се ликвидацијама, чишћењем и превођењем у друге народносноне групе и конфесије (код расног, етничког и конфесионалног састава). Примјена и појавни облици свих подваријанти демографско-популационих политика, присутне су и ово вријеме.

Полазећи од процеса и тенденција који дијелују у демографском развиту, Црна Гора има потребу за даљу примјену и стимулисање квалитативних обиљежја становништва као што су: полни, старосни, образовни и економски састав, као и за дефинисање стратегије пронаталистичке и редистрибутивне популационе политике. Полазећи од садржаја овог реферата, задржаћу се само на циљевима *редистрибутивне политике*.

Ова политика се може успјешно реализовати у склопу политике економског развоја, посебно кроз стратегију равномјерног регионалног и просторно урбаног развоја. Њени глобални циљеви, могли би бити следећи:

- а) да се обезбиди да простори Црне Горе увијек буду живи простори, тј. простори са сталним становништвом, које у њима може да квалитетно живи, уз економску активност, остваривање профита и квалитетне урбане услове живљења;
- б) да се спријечи даље ширење агломерација и трошење бојитетно вриједних пољопривредних површина у равницама, котлинама, пољима и долињским проширењима, и
- в) да се размјештај становништва усмјерава у складу са просторним ресурсима и могућностима хуманизације и простора и становништва на њему.

Посебне циљеве било би рационално усмјеравати, нарочито на:

- а) инфраструктурном и сервисном покривању укупног простора Црне Горе, како гушћом мрежом, тако и рангом, квалитетом и њиховом ефикасношћу, и
- б) полицентричним моделом развоја урбаних центара, нарочито другог (регионалног) и трећег хијерархијског ранга (мезорегионалног).

Специфични циљеви ове политике могли би бити:

- афирмисање сељака као робног произвођача и даваоца услуга у сеоском туризму;
- увођењем стимулативних пореза за бављење пољоприв-

вредном производњом и сл.

Специфичне мјере требало би да произилазе из регионалне специфичности демографског развитка Црне Горе. Њихово остваривање могуће је примјеном широког дијапазона мјера и средстава.

Закључак

Током друге половине 20. вијека, у Црној Гори, одвијале су се релативно значајне промјене код укупног демографског развоја, па и код његовог просторног размјештаја. На почетку овог периода он је био више у складу са природним факторима, а крајем периода у складу са достигнућим степеном индустријског, инфраструктурног и туристичког развоја, као и достигнућег степена урбаних услова живљења. Крупне промјене односа одиграле су се у оквиру три региона: сјеверног (52,9% територије Црне Горе), средишњег (35,6% простора Црне Горе) и приморског (11,5% површине Црне Горе), при чему је сјеверни дио био депопулацијски (23.109 становника мање него 1961. г.), а средишњи (повећано за 109.000 ст.) и приморски регион (повећање за 62436 становника) имали су повећање укупног броја становника.

У оквиру сјеверног региона Горње Полимље изгубило је, у овом периоду 13,2%, Пљеваљска површ 23,3%, а Дурмиторско подручје 50,9% становништва, као и укупни природни прираштај.

Градови и градска насеља увећани су за 2,4 пута или за приближно 202.000 становника. Насупрот томе, села су имала демографско-популациону ерозију, па је 2003. године Црна Гора имала 28 насеља без сталних становника (1961. г. 1); до 10 становника 100 (1961. г. 0); од 11 до 25 становника 127 (1961. г. 2); од 26-50 140 (1961. г. 48), односно до 50 становника 395 насеља (1961. г. 51) или свако треће сеоско насеље. Узроци ових промјена су, у неравномјерном регионалном развоју. Најглавније негативне посљедице су у нагрзању демографског стабла Црне Горе с једне, и дехуманизацији простора изазваној редистрибуцијом становништва, чији процеси и тенденције и даље дјелују, због чега је неопходно дефинисати циљеве и стратегију дугорочне демографско-популационе политике и то, прије свих, њене подваријанте редистрибутивне политике.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- 1) Радован Бакић, *Демографски развој сјеверне Црне Горе*, УНИРЕКС, Подгорица, 1994.
- 2) Радован Бакић и др. *Географија Црне Горе, фактори прераспјешаја становништва*, књ. I, Универзитетска ријеч, Никшић, 1991.
- 3) Радован Бакић, *Слово о јросјору*, Ступови, Андријевица, 1997.
- 4) Радован Бакић, *Оледи – јросјор и становништво Црне Горе*, Комови, Андријевица, 2003.
- 5) Радован Бакић, *Демографско јојулациона крепања у селима Црне Горе од 1948. до 1991. године – узроци и јосљедице*, Село у Црној Гори, ЦАНУ, Подгорица, 2004.
- 6) Завод за статистику Републике Црне Горе, Становништво, национална и етничка припадност по насељима и општинама, Билтен 1, Подгорица септембар 2004.
- 7) Републички завод за статистику Црне Горе, Становништво, домаћинства станови – Коначни резултати, Билтен 5, Титоград, септембар, 1983.

Radovan BAKIĆ

POPULATION ALLOCATION IN MONTENEGRO IN
THE SECOND PART OF THE
TWENTIETH CENTURY

Summary

During the second part of the twentieth century considerable changes took place in total demographic population changes in Montenegro. The changes also were evident in the process of the population allocation. In the beginning of the period changes were related to natural circumstances but by the end of the century they were related to the industrial progress, communications and tourist development, as well as achieved level of urban life conditions.

The northern region was in the depopulation process. In this period 23.109 of populace and the total population growth were lost; the middle region had growth of 109.000, and the costal of 62.436 people.

Durmitor region lost 50,9%, Pqevaqska ravine 23,3%, Gorwe Polimqe 13,2% of populace and their total population growth during this period.

Municipality centers grow 2,4 times while villages had typical demographical erosion. In 2003 Montenegro had 28 settlements without permanent citizens, 395 or every third settlement was countryside type.

In this paper the major causes and effect of population allocation have been pointed out.

